

IV. ADMINISTRACINĖ TEISĖ

NUSIKALSTAMOS VEIKOS IMITACIJOS MODELIO IR SLAPTOSIOS OPERACIJOS VIETA OPERATYVINĖJE VEIKLOJE

Doc. dr. Kęstutis Šimkus

Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto Operatyvinės veiklos katedra
Valakupių g. 5, 2016 Vilnius
Telefonas 274 06 15
Elektroninis paštas ovk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. gegužės 15 d.

Parengta 2003 m. spalio 9 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto dekanas docentas dr. Petras Ancelis ir šio fakulteto Policijos teisės katedros vedėjas docentas dr. Alvydas Šakočius

S a n t r a u k a

Operatyvinės veiklos galimybių įgyvendinimas kovoje su nusikalstamumu bei vis platesnis jos rezultatų panaudojimas baudžiamajame procese kelia tam tikrų operatyvinės veiklos sąvokų vartojimo problemų. Viena iš jų – nusikalstamos veikos imitacijos modelio ir slaptosios operacijos sutapatinimo problema. Šiame straipsnyje pateikiama šių sąvokų esmė bei teisinė prigimtis. Nusikalstamos veikos imitacijos modelis kaip veiksmai, formaliai turintys nusikalstamos veikos požymių, atskiriami nuo slaptosios operacijos kaip operatyvinių veiksmų, kuriais siekiama sulaikyti nusikaltėlių nusikaltimo vietoje su įkalčiais, visumos. Nagrinėjamas šių sąvokų santykis operatyvinėje veikloje. Atskirai apžvelgiama provokacijos, atliekant aktyviuosius operatyvinius veiksmus, problematika.

I ž a n g a

Šio straipsnio atsiradimą lėmė problema, kuri kyla, kai bandoma teisiškai suvokti bei vertinti operatyvinės veiklos terminą „nusikalstamos veikos imitacijos modelis“. Operatyvinės veiklos subjektams įgyvendinant aktyvumo principą vis dažniau kildavo būtinybė įsiterpti į nusikalstamus procesus siekiant demaskuoti nusikaltėlius. Tokių operatyvinių veiksmų, kuriuos atliekant būdavo sulaikomi asmenys nusikaltimo vietoje su įkalčiais, visuma nebuvo teisiškai įvardyta. Tačiau Operatyvinės veiklos įstatymo terminas „nusikalstamos veikos imitacijos modelis“ prigijo ir buvo vartojamas atliekant bet kurią operatyvinę operaciją. Šis terminas paplito žiniasklaidoje, buitėje, bet daugiausia problemų kėlė tai, jog šį terminą neteisingai suprato teisėsaugos institucijos – tai turėjo neigiamų teisinių padarinių. Sutapatinti operatyvinius veiksmus, atliekamus siekiant sulaikyti nusikaltėlių nusikaltimo vietoje, ir veiksmus, formaliai turinčius nusikaltimo požymių, yra neteisinga.

Lietuvos Respublikos 2002 m. gegužės 20 d. Operatyvinės veiklos įstatyme vartojamos naujos sąvokos „slaptoji operacija“ ir „pasala“ turėtų padėti nusikalstamos veikos imitacijos modelį suprasti teisingai.

Susipažinus su praktika bei pasitelkus užsienio valstybių patirtį, straipsnyje, atliekant teisinių aktų analizę, siekiama atskleisti nusikalstamos veikos imitacijos modelio bei slaptosios operacijos esmę, jų santykį operatyvinėje veikloje.

Nagrinėjimo objektas yra operatyvinės veiklos nusikalstamos veikos imitacijos modelis ir slaptoji operacija.

Nusikalstamos veikos imitacijos modelio teisinė prigimtis ir esmė

Devinto dešimtmečio pradžioje, atsiradus rinkos ekonomikai, kuri plėtojosi liberalios verslo filosofijos sąlygomis, esant teisinėms bei institucinėms spragoms privatizacijos, finansų ir užsienio prekybos srityse, pradėjo sparčiai plisti organizuotas nusikalstamumas. Tuo metu teisėsaugos institucijoms iškilo nauji ir ganėtinai sudėtingi kovos su organizuotu nusikalstamumu uždaviniai. Operatyviniai padaliniai buvo įpareigoti laiku aptikti ir demaskuoti nusikalstamas organizacijas. Taikyti tradicines operatyvinės veiklos priemones bei metodus neužteko. Neinfiltravus slaptųjų dalyvių į nusikalstamas grupuotes nebuvo galima tikėtis gauti svarbios informacijos bei spręsti operatyvinius uždavinius. Tačiau tuo metu iškilo nauja problema: net slaptieji dalyviai, kuriems būdavo taikoma legenda, neįgydavo reikiamo tiriamųjų pasitikėjimo, būtino žvalgybinei informacijai gauti. Jie privalėjo išvengti bet kokių neteisėtų veiksmų, o tai sukeldavo nusikaltėlių įtarimus.

Siekiant išspręsti šią problemą, atsižvelgiant į praktinių darbuotojų pasiūlymus bei užsienio valstybių patirtį Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. liepos 15 d. priimtame pirmajame Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme buvo numatyta teisė naudoti nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelį. Įstatyme nebuvo pateikta nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelio sąvoka, jis nebuvo priskirtas nei operatyvinės veiklos subjektų teisėms, nei veiksams arba operatyvinės veiklos priemonėms. Tuometiniame Operatyvinės veiklos įstatyme nusikalstamos veikos imitacijos elgesio modelis minimas 8 straipsnyje – jame nurodyta, kad slaptą gyvenamosios patalpos apžiūrą, nusikalstamą veiklą imituojantį elgesio modelį¹, taip pat prasiskverbiantčio pobūdžio operatyvinių priemonių naudojimą sankcionuoja Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jį pavaduojantis asmuo. Šiame straipsnyje taip pat nurodyta, kad operatyvinės veiklos subjekto parengtas nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelis sankcionuojamas vieneriems metams. Pasibaigęs laikotarpis gali būti pratęstas [1]. Iš nurodyto termino bei vartojamo žodžio „veikla“ (vėlesniuose operatyvinės veiklos įstatymuose vartojamas žodis „veika“) matyti, jog nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelis buvo skirtas slaptiesiems dalyviams, kad šie lengviau įgytų nusikaltėlių pasitikėjimą ir būtų atleisti nuo atsakomybės už veiksmus, kurie formaliai turi nusikaltimo požymių. Tai patvirtina ir tuometiniai vidaus reikalų įstaigų operatyvinės veiklos 1993 m. nuostatai, kurių 5 skirsnis skirtas nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modeliui. Čia nurodoma, kad operatyvinės veiklos slaptiesiems dalyviams, infiltruotiems į nusikalstamas grupuotes arba veikiantiems siekiant atskleisti nusikaltimus arba neleisti padaryti naujų nusikaltimų, gali tekti dalyvauti atliekant arba atlikti veiksmus, pažėdžiančius įstatymo ginamus visuomenės interesus. Tokie veiksmai atliekami remiantis operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modeliu.

Nuostatuose nurodoma, kad nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelis kuriamas:

- 1) esant būtinybei infiltruoti operatyvinės veiklos slaptuosius dalyvius į organizuotas nusikalstamas grupuotes, kai kitu metodu tai padaryti neįmanoma, labai sunku arba yra kilęs pavojus slaptąjo darbuotojo gyvybei ar sveikatai;
- 2) numatant iš nusikalstamos grupuotės narių infiltruoto asmens patikrinimą;

¹ Tuometiniuose teisės aktuose buvo vartojamas terminas „nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelis“, šiuo metu – „nusikalstamos veikos imitacijos modelis“.

3) kitais atvejais, kai kitos galimybės demaskuoti nusikaltėlius arba neleisti padaryti naujų nusikaltimų, išskyrus nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelį, nėra.

Taip pat pateikiami apribojimai, susiję su pavojumi žmogaus gyvybei ir sveikatai bei provokacijomis vykdyti nusikalstamą veiklą.

Be to, nurodoma, kad jei operatyvinės veiklos slaptasis dalyvis atlieka veiksmus, pažeidžiančius įstatymą, bet neperžengiančius nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelio ribų, per dešimt parų nustatyta tvarka apie tai informuojamas Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras arba jį pavaduojantis asmuo, sankcionavęs nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelį. Tai atliekama, kad operatyvinės veiklos slaptasis dalyvis įgautų baudžiamajai atsakomybės „imunitetą“ [6].

Tuo metu nusikalstamos veiklos imitacijos elgesio modelio teisinis neapibrėžtumas kėlė nemažai teisinių problemų. Bet kokia operatyvinių veiksmų, kuriuos atliekant nusikaltimo vietoje sulaikomi nusikaltėliai su įkalčiais, visuma pradedama įvardyti kaip nusikalstamos veiklos imitacijos modelis, nors turėjo būti vertinama tik kaip slaptųjų dalyvių, veikiančių nusikalstama grupuote, teisė atlikti veiksmus, formaliai turinčius nusikalstamos veiklos požymių, ir įgyvendinti operatyvinę taktinę priemonę – įgyti nusikaltėlių pasitikėjimą.

1997 m. gegužės 22 d. Operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalyje pirmą kartą pateikiama nusikalstamos veiklos imitacijos modelio sąvoka. Tai – sankcionuoti, nusikaltimo požymių turintys veiksmai, kuriais stengiamasi apginti svarbesnius valstybės, visuomenės arba asmens interesus. Kaip matome, šiuo atveju pabrėžiamas būtinas reikalingumas. Taip šio įstatymo 11 straipsnyje nurodoma nusikalstamos veiklos imitacijos modelio taikymo tvarka [2].

2002 m. birželio 20 d. Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 19 dalyje pateikiama nusikalstamos veiklos imitacijos modelio sąvoka. Tai – sankcionuoti veiksmai, formaliai turintys nusikaltimo arba kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekami siekiant apginti teises ir laisves, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą [3]. Šiuo atveju praplečiama veiksmų grupė – ji papildoma veiksmis, turinčiais kitų teisės pažeidimų požymių. Pateiktose sąvokose nurodoma, kad tai veiksmai, turintys nusikaltimo požymių, ir kad jais siekiama ne gauti informaciją arba spręsti kitus operatyvinius uždavinius, o tik išvengti slaptųjų dalyvių atsakomybės, įgyti nusikaltėlių pasitikėjimą, būtiną užduotims vykdyti. Baudžiamojo kodekso 32 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis teisėtai veikė pagal nusikalstamą veiklą imituojantį modelį [4]. Operatyvinės veiklos įstatyme pateiktoje sąvokoje nenurodomi nusikalstamos veiklos imitacijos modelio konkretūs tikslai, o išvardijami tik bendro pobūdžio siekiai – apginti nuo nusikalstamo kėsinosi įstatymų saugomas asmens teises ir laisves, nuosavybės, visuomenės ir valstybės saugumą. Konkretizuoti tikslus problemiška, nes operatyvinių taktinių uždavinių įvairovė didžiulė ir jie atskirais atvejais sprendžiami naudojantis teise daryti veiksmus, turinčius nusikaltimo požymių, siekiant užšifruoti slaptojo dalyvio tikruosius tikslus bei jo asmenybę ir įgijus pasitikėjimą gauti iš nusikaltėlių reikiamą informaciją.

Slaptosios operacijos teisinė prigimtis ir esmė

Kovodami su šiuolaikiniu, ypač su organizuotu, nusikalstamumu praktiniai darbuotojai vis dažniau turėjo įgyvendinti operatyvinės veiklos aktyvumo principą, kuris tradiciškai apibūdinamas kaip aktyvūs operatyviniai veiksmai siekiant užkirsti kelią nusikaltimui arba jo žalingiems padariniams. Kriminalinė realybė verčia praplėsti šio principo turinį, kuris pasireiškia ne tik aktyviais operatyviais veiksmis, bet ir tam tikrais kompleksiniais veiksmis, kurių metu sudaromos sąlygos nusikaltėliams pasireikšti esant norimoms aplinkybėms. Nusikalstamo reiškinio atveju nelaukiama jo padarinių, dėl kurių atsiranda galimybė patraukti atsakomybės kaltus asmenis, bet vadovaujantis aktyvumo principu įsitraukiama į nusikalstamą reiškinį ir jis išprovokuojamas norimomis sąlygomis ir aplinkybėmis. Pavyzdžiui, yra duomenų, kad nusikaltėlių grupuotė prekiauja ginklais. Tokiu atveju gali būti tradiciškai pradedamas ilgalaikis operatyvinis tyrimas, kurio metu stengiamasi sukaupti pakankamai įkalčių siekiant kaltus asmenis patraukti baudžiamajon atsakomybėn. Vadovaujantis operatyvinės

veiklos aktyvumo principu kompleksiskai atliekami atitinkami operatyviniai veiksmai dalyvaujant slaptajam dalyviui, kuris, kaip pirkėjas, sutaria dėl ginklų pirkimo laiko bei vietos ir taip sudaro galimybę nusikaltėlius sulaikyti nusikaltimo vietoje su įkalčiais.

Aktyvumo principo reikšmę dar šeštajame šimtmetyje prieš mūsų erą nurodė kinų filosofas Sun Dzi knygoje „Strategijos – karo meno kilmė“: „Nenugalimumas yra gynyba, galimybė laimėti yra puolamumas. Jei ginamasi, vadinasi, kažko trūksta, jei puolama – visko užtenka“ [10, p. 113].

Aktyvumo principą įgyvendina slaptosios operacijos, kurios vykdomos jau gana seniai, bet iki 2002 m. nebuvo įvardytos teisiškai. Tai kėlė labai dideles teisines problemas. Svarbiausia tai, kad slaptosios operacijos buvo sutapatinamos su nusikalstamos veikos imitacijos modeliu ir jo taikymas teisiškai vertinamas kaip slaptosios operacijos atlikimas. Tai suprantama, nes daugeliu atvejų vykdant slaptašias operacijas taikomas ir nusikalstamos veikos imitacijos modelis. Atitinkamai teisiškai jos neįvardijus buvo vartojamas nusikalstamos veikos imitacijos modelio terminas. Tai iš esmės neteisinga ir kelia nemaža teisinių problemų.

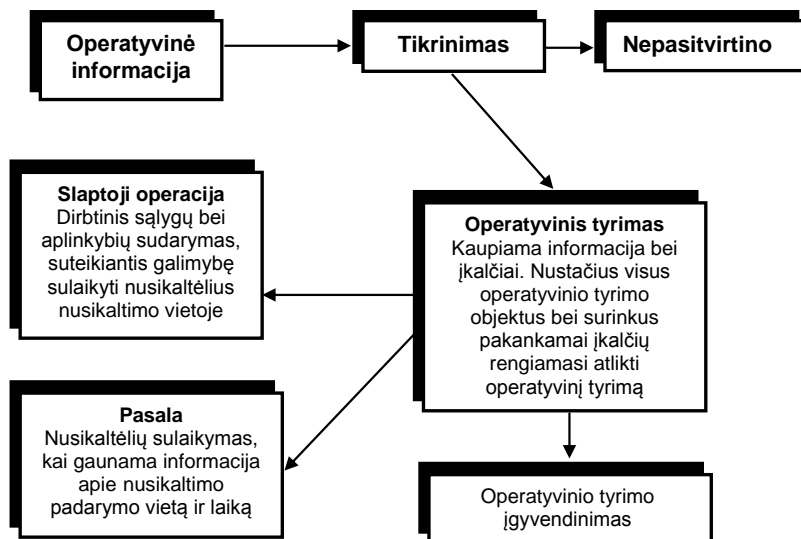
2002 m. birželio 20 d. Operatyvinės veiklos įstatyme numatyta slaptoji operacija, kurios sąvoka pateikta įstatymo 3 straipsnio 22 punkte: slaptoji operacija – operatyvinių veiksmų visuma siekiant sulaikyti nusikaltimą darančius ar padariusius asmenis ir (ar) surinkti įrodymus, kai turint informacijos apie kėsiniimąsi padaryti nusikaltimą ar daromą nusikaltimą yra sudaromos sąlygos, kad kėsinimasis padaryti nusikaltimą ar daromas nusikaltimas vyktų numatytoje vietoje ir reikiamu laiku [3].

Slaptosios operacijos dažnai vykdomos sulaikant asmenis, prekiaujančius ginklais, sprogmenimis, narkotikais, turto prievartautojais, sąvadautojais, taip pat kyšininkais arba padirbtų pinigų platintojais.

Operatyvinio tyrimo, kaip ir slaptosios operacijos, tikslai tie patys – patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis, užsiimančius nusikalstama veikla. Bet operatyvinis tyrimas – tai nuoseklus planingas procesas, kurio metu surenkami įkalčiai bei nustatomi visi asmenys, susiję su nusikalstama veikla. Operatyvinis tyrimas atliekamas, kai trūksta informacijos apie tiriamųjų nusikalstamą veiklą. Slaptoji operacija nėra informacijos kaupimo procesas. Ji – turimos informacijos įgyvendinimo priemonė, t. y. palankių sąlygų sudarymas nusikaltėlius sulaikyti nusikaltimo vietoje. Tai galima pavaizduoti 1 schema.

Būtina atskirti slaptąją operaciją nuo pasalos. Operatyvinės veiklos įstatymo 3 straipsnio 21 dalyje nurodoma: pasala – operatyvinių veiksmų visuma siekiant sulaikyti nusikaltimą darančius arba padariusius asmenis, surinkti įrodymus, kai turima informacijos apie tokius asmenis, nusikaltimo padarymo vietą ir laiką [3]. Kaip matyti iš įstatyme pateiktos sąvokos, pasala surengiama, kai turima informacijos apie nusikaltimo padarymo laiką ir vietą. Slaptoji operacija atliekama, kai tokios informacijos nėra, bet sudaromos sąlygos, kad kėsinimasis arba nusikaltimas būtų padarytas numatytoje vietoje ir reikiamu laiku. Šį skirtumą rodo šie pavyzdžiai: gauta informacija, kad prie geležinkelio stoties Petraitis 15 val. susitiks su nežinomu asmeniu ir jam parduos kokaino. Tokiu atveju surengiama pasala. Jeigu turima tik informacija, kad Petraitis platina kokainą, atliekami operatyviniai veiksmai, kurių metu slaptasis dalyvis susipažįsta su Petraičiu, įgyja pasitikėjimą ir susitaria dėl kokaino įsigijimo. Kartu numatoma narkotikų pirkimo vieta ir laikas. Tokiais atvejais operatyvinių veiksmų visuma laikoma slaptąja operacija.

1 schema

Prie slaptųjų operacijų reikėtų priskirti ir tuos atvejus, kai naudojami įvairūs „spąstai“ arba „jaukas“. Pavyzdžiui, ten, kur dažnai vagiami automobiliai, paliekamas atitinkamas automobilis ir slaptai stebima.

Nuo seno slaptosios operacijos plačiai naudojamos ir užsienio valstybėse. JAV slaptoji operacija įvardijama kaip tyrimas, apimantis seką giminingų operatyvinių veiksmų, atliekamų per tam tikrą laiką, dalyvaujant slaptiesiems dalyviams. Tai labai plati sąvoka, apimanti bet kokią slaptųjų dalyvių panaudojimą. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme numatytos įvairios taktinės operatyvinės veiklos formos, kai pasitelkiami slaptieji dalyviai: pirminė žvalgyba, operatyvinė prevencija ir operatyvinis tyrimas. Todėl slaptą operaciją tikslinga išskirti iš kitų taktinių operatyvinės veiklos formų, kai įtraukiami slaptieji darbuotojai.

JAV numatyti du slaptųjų operacijų lygiai. Jie vadinami pirmąja ir antrąja grupe. Pirmosios grupės slaptųjų operacijų procedūros atliekamos, kai tiriami tam tikri finansiniai nusikaltimai, taip pat korupcijos atvejai valdžios struktūrose, kai slaptas agentas įsitraukia į didelį nusikaltimą arba išgauna privilegijuotą informaciją iš teisininko, gydytojo, dvasininko, žiniasklaidos atstovo arba apsimeta jais arba kai nekalta asmuo pastatomas į didelį smurto ar finansinį pavojų. Esant ar galint iškilti tokioms aplinkybėms turi būti taikomi pirmosios grupės slaptųjų operacijų valdymo ir kontrolės mechanizmai. Būtina iš anksto gauti Federalinio tyrimo biuro štabo ir Teisingumo ministerijos pritarimą. Kriminalinių slaptųjų operacijų priežiūros komitetas ir Teisingumo ministerijos tarnautojai oficialiai apsversto privalomą, raštu pateiktą prašymą vykdyti slaptąją operaciją. Komitetas turi nuodugniai įvertinti veiklos planą ir naudą, kurios tikimasi atsižvelgiant į kainą ir riziką. Tirdami faktus ir aplinkybes, nurodytas raštiškame pasiūlyme, negalima apsiriboti vien nusikalstamos veiklos aptarimu. Privalu suteikti informaciją apie buvusius tyrimus, numatomą veikimo planą ir sėkmės galimybių įvertinimą. Antrosios grupės operacijos numatomos ribotam laikui, ribotas yra jų finansavimas, suteikiami riboti įgaliojimai slaptam agentui dalyvauti nusikalstamoje veikloje [11, p. 18].

Taigi JAV slaptąsias operacijas skirsto pagal tiriamo nusikaltimo sunkumą ir mastą. Atskirais atvejais skiriama daug lėšų. Pavyzdžiui, FTB gavo informaciją, kad valstijų administracijos atstovai perka nebūtinus vamzdžius ir už tai jiems sumokama 10 proc. nuo sutarties sumos. FTB surengia slaptąją operaciją, kurios metu pastato vamzdžių gamyklą ir paskleidžia gandus, kad mokės 15 proc. nuo sutarties sumos. Valstijų administracijos valdininkai atvyksta sudaryti vamzdžių pirkimo sutarčių į naująją gamyklą ir gauna pažadėtus 15 proc.

Atlikus šią slaptąją operaciją baudžiamojon atsakomybėn buvo patraukti 26 aukšti pareigūnai [11, p. 23].

Rusijoje slaptoji operacija įvardinama kaip operatyvinis eksperimentas, kuris apibrėžiamas kaip būdas gauti informaciją atliekant bandomuosius veiksmus, atkuriant aplinką, kitas sunkaus pasirengimo nusikaltimui bei jo padarymo aplinkybes, taip pat išaiškinant ir nustatant juos rengusius, darančius arba padariusius asmenis siekiant patikrinti ir įvertinti surinktus arba gautus naujus duomenis apie nusikaltimo padarymo aplinkybes bei su juo susijusius asmenis [9, p. 132].

Egzistuoja ir paprastesnė operatyvinio eksperimento sąvoka – operatyvinės informacijos gavimas konspiratyviai stebint operatyvinės veiklos objektą, patekusį į specialiai surinktas ir kontroliuojamas sąlygas [9, p. 133].

Viena ir kita sąvoka atspindi tokius pačius operatyvinius veiksmus, kai dirbtinai sudaromos sąlygos bei aplinkybės ir stebima, kaip asmuo, kuris rengiasi daryti nusikaltimus arba juos daro, pasielgs tokiomis sąlygomis. Jeigu padarys nusikalstamus veiksmus – bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Tai rodo pavyzdys, kuris Rusijoje buvo įvardytas kaip operatyvinis eksperimentas. Vienoje iš Rusijos sričių buvo gauta informacija, jog vienas politikas ieško samdomo žudiko, kuris nužudytų kitą politiką. Operatyviniai darbuotojai nusiuntė slaptą darbuotoją kaip samdomą žudiką pas užsakovą. Buvo sutarta dėl atsiskaitymo ir kitokių sąlygų. Vėliau buvo atlikta operacija, kurios metu dalyvaujant televizijai bei kitiems žiniasklaidos atstovams buvo iš namo išneštas ir išvežtas specialiu automobiliu tariamas lavonas. Tikroji „auka“ tuo metu buvo izoliuota. Paskelbus apie įvykdytą žmogžudystę „samdomas žudikas“ atvyko pas užsakovą atsiimti uždarbio ir noriai atsakinėjo į visus klausimus. Atsakymai buvo slaptai įrašyti. Taip užsakovas buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn [12].

Operatyvinio eksperimento organizavimas bei taktika reglamentuojama žinybiniais teisės aktais. Operatyvinis eksperimentas atliekamas operatyvinio padalinio vadovui patvirtinus nutarimą. Jo rezultatai Rusijoje gali būti pagrindas iškelti baudžiamąją bylą, taip pat gali būti naudojami kaip įrodymai baudžiamajame procese.

Daugelyje Europos valstybių slaptoji operacija analogiškai suprantama kaip viena iš profesionalių veiklos formų, kurių metu kompleksiskai naudojami slaptieji dalyviai ir operatyvinės veiklos metodai bei priemonės siekiant užkardyti arba išaiškinti nusikaltimus ar asmenis, užsiimančius nusikalstama veikla.

Slaptosios operacijos ir nusikalstamos veikos imitacijos modelio santykis

Kaip minėta anksčiau, nusikalstamos veikos imitacijos modelis yra tik teisė padaryti veiksmus, formaliai turinčius nusikaltimo požymių, bet neturinčius atsakomybės padarinių. Juo siekiama įgauti pasitikėjimą bei sėkmingai įgyvendinti operatyvinės veiklos metodus. Nusikalstamos veiklos imitacijos modelis yra neteisingai sutapatinamas su operatyvinių veiksmų visuma, atliekama siekiant sulaukyti nusikaltimą darančius arba padariusius asmenis ir surinkti įrodymus, kurie operatyvinės veiklos įstatyme įvardyti kaip slaptoji operacija.

Nusikalstamos veikos imitacijos modelis taikomas visais atvejais, kai neįmanoma arba labai sunku įgyti pasitikėjimą. Pavyzdžiui, taikant agentūrinį metodą, kai slaptas darbuotojas infiltruojamas į nusikalstamą grupuotę siekiant surinkti informaciją apie jos veiklą, kurią jis gali gauti tik įgijęs pasitikėjimą, taikomas nusikalstamos veikos imitacijos modelis (pvz., neteisėtai nešiojamas ginklas arba narkotinės medžiagos), tačiau tokiu atveju slaptoji operacija nėra vykdoma.

Slaptųjų operacijų metu dažnai taikomas nusikalstamos veikos imitacijos modelis (tai ir lėmė jo neteisingą sutapatinimą su slaptosiomis operacijomis), kai būtina atlikti veiksmus, formaliai turinčius nusikaltimo požymių, siekiant įgyti pasitikėjimą. Tačiau ne visose slaptosiose operacijose jis taikomas. Pavyzdžiui, žinoma, kad asmenys parduoda vogtus brangius paveikslus. Jeigu atlikus operatyvinius veiksmus bus sutarta dėl jų pirkimo laiko ir vietos, tai vogtus paveikslus parduodantys asmenys bus sulaukyti. Šiuo atveju bus atlikta slaptoji ope-

racija, tačiau nusikalstamos veikos imitacijos modelis nebūtinai. Kai, pavyzdžiui, perkami narkotikai, irgi vykdoma slaptoji operacija, bet šiuo atveju nusikalstamos veikos imitacijos modelis būtinai, nes narkotikų pirkėjo veiksmuose yra nusikaltimo požymių (pirkėju nepasitikės ir neparduos jam, jeigu šis neketins to daryti).

Todėl teiginiai „atliekant nusikalstamos veikos imitacijos modelį buvo sulaikyti nusikaltėliai“ arba „modelio metu buvo naudojamos operatyvinės techninės priemonės“ ir kiti yra neteisingi. Nes tik atlikus veiksmus, formaliai turinčius nusikaltimo požymių, neįmanoma sulaikyti nusikaltėlių arba užfiksuoti nusikalstamus veiksmus. Nusikalstamos veikos imitacijos modelis padeda įgyti pasitikėjimą, dėl to pasitikintis asmuo nebijodamas padaro nusikalstamus veiksmus arba atskleidžia slaptą informaciją. Tai akivaizdžiai nurodoma ir Operatyvinės veiklos įstatyme, kurio 3 straipsnio 19 dalyje pateikta nusikalstamos veikos imitacijos modelio sąvoka. Tai – sankcionuoti veiksmai, formaliai turintys nusikaltimo ar kitokio teisės pažeidimo požymių, atliekami siekiant apginti nuo nusikalstamo kėsinosi įstatymų saugomas asmens teisės ir laisvės, nuosavybę, visuomenės ir valstybės saugumą [3]. Kaip matyti iš įstatyme pateiktos sąvokos, čia nurodomi ne operatyviniai arba kitokie veiksmai, o tik veiksmai, formaliai turintys nusikaltimo arba kitokio teisės pažeidimo požymių. Tokie veiksmai turi būti sankcionuoti, t. y. susiję su veiksmy ribomis, teisėtumu bei vėlesniu atsakomybės panaikinimu. Nurodomas ir jų atlikimo tikslas, iš kurio matyti veiksmy tyčios kryptingumas, bei tai, kad jie galimi tik nusikalstamumo arba kitų teisės pažeidimų srityje.

Pateikiame slaptosios operacijos ir nusikalstamos veikos imitacijos modelio santykio operatyvinėje veikloje pavyzdį. Vienoje vietovėje nusikaltėliai prievartauja turtą iš smulkių verslininkų. Šią operatyvinę problemą galima spręsti įvairiai. Galima pradėti operatyvinį tyrimą, kurio metu bus kaupiama informacija bei įkalčiai (sunku tikėtis teigiamų rezultatų atsižvelgiant į tai, kad nukentėjusieji vengs oficialiai kreiptis dėl daromų nusikaltimų). Antra, galima įrengti arba išnuomoti kioską ir prekiauti. Sulaukus turto prievartautojų bus galima užfiksuoti visus jų nusikalstamus veiksmus. Šiuo atveju atliekama slaptoji operacija, bet netaikomas nusikalstamos veikos imitacijos modelis, nes prekyba nėra nusikaltimas arba kitoks teisės pažeidimas. Trečia, apsimečius turto prievartautojais galima pareikalauti iš verslininkų mokėti „duoklę“ ir pagrasinus palikti savo koordinatas. Tikėtina, kad netrukus tikrieji turto prievartautojai pasiūlys susitikti ir išsiaiškinti iškilusią problemą. Susitikimo metu tereiks užfiksuoti nusikaltėlių kalbas apie tai, kokie jie galingi ir žiaurūs ir kad toje vietovėje tik jie prievartauja turtą ir niekam kitam to daryti neleis. Galima dar pasitikslinti, iš kurių verslininkų jie prievartauja turtą, kokios jų kontroliuojamos teritorijos ribos, ir kt. Šiuo atveju taip pat atliekama slaptoji operacija, bet nusikalstamos veikos imitacijos modelį būtina sankcionuoti, nes veiksmai, susiję su turto prievartavimu, yra nusikalstami.

Didelių problemų nekyla, kai slaptosios operacijos atliekamos naudojant prekyautojų uždraustus daiktus (narkotikus, ginklus, sprogmenis, radioaktyviasias medžiagas ir kt.). Sunkumų būna priimant kyšį. Pirmiausia, nusikalstamos veikos imitavimas sutapatinamas su slaptąja operacija. Pavyzdžiui, žinoma, kad pareigūnas ima kyšius už atitinkamos pažymos išdavimą. Operatyvinis darbuotojas, apsimečius interesantu, atvyksta pas tokį pareigūną ir paprašo pažymos. Čia prasideda slaptoji operacija, bet dar nėra būtinumo taikyti nusikalstamos veikos imitacijos modelį. Toliau bendraujant bei susitinkant su pareigūnu tęsiama slaptoji operacija, kurios metu parengus tinkamą legendą bei atlikus operatyvinius veiksmus įgyjamas pareigūno pasitikėjimas ir pareigūnas nurodo pinigų perdavimo vietą bei laiką. Kadangi pats pinigų perdavimas turi nusikaltimo požymių, kad neiškiltų atsakomybės klausimas, sankcionuojamas nusikalstamos veikos imitacijos modelis.

Nusikalstamos veikos imitacijos modelis yra tik operatyvinės veiklos subjektų darbuotojų bei slaptų dalyvių teisė. Tai nurodoma ir Operatyvinės veiklos įstatymo 7 straipsnio 9 dalyje – operatyvinės veiklos subjektai turi teisę rengti pasalas ir vykdyti slaptąsias operacijas [3]. Tai nėra metodas, priemonė arba kitokie operatyviniai veiksmai. Operatyvinės veiklos metodai – tai būdai gauti operatyvinę informaciją. Jie išvardyti įstatyme. Operatyvinės veiklos priemonės sudaro tik operatyvinėje veikloje naudojamos techninės priemonės ir operatyvinė įskaita. Operatyvinės veiklos įstatyme nurodoma, kad operatyviniai veiksmai – tai operatyvinės veiklos priemonių ir metodų, nusikalstamos veikos imitacijos modelio arba

kontroliuojamo gabenimo taikymas. Nors šiame įstatyme pateikiant nusikalstamos veikos imitacijos modelio sąvoką nurodoma, kad tai tik veiksmai, formaliai turintys nusikaltimo arba kitokio teisės pažeidimo požymių, o ne operatyviniai veiksmai.

2002m. birželio 20 d. Operatyvinės veiklos įstatymas, įtraukdamas nusikalstamos veikos imitacijos modelį į operatyvinius veiksmus, bandė išspręsti teismų praktikoje susidariusią problemą. Ji pasireiškė tuo, kad teismuose buvo pripažįstami niekiniais įrodymai, kurie operatyvinių veiksmų metu buvo gaunami slapto garso ir vaizdo įrašymo techninėmis priemonėmis. Tuometiniame Baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad atlikdamas operatyvinius veiksmus kvotos organo pareigūnas gali fotografuoti, filmuoti, daryti vaizdo arba garso įrašą apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikaltimą [5]. Apie tai surašomas protokolas ir kartu su priedais pridedamas prie baudžiamosios bylos. Jis turi įrodymų reikšmę. Kadangi nusikalstamos veikos imitacijos modelis pagal 1997 m. gegužės 22 d. Operatyvinės veiklos įstatymą nebuvo priskirtas prie operatyvinių veiksmų, tai jį taikant techninių priemonių panaudojimo rezultatai negalimi kaip įrodymai. Tokiais atvejais teismai neleistinai sutapatindavo nusikalstamos veikos imitacijos modelį su operatyvinių veiksmų, kurių metu jis būdavo taikomas, visuma. Kad neiškiltų tokių teisminių problemų, įstatymų leidėjas įtraukė nusikalstamos veikos imitacijos modelį į operatyvinius veiksmus (nors dėl jo esmės suvokimo atsirado papildomų problemų). Nusikalstamos veikos imitavimo modelis nėra operatyvinis veiksmas, o tik teisė, kuri išskirta operatyvinės veiklos įstatyme tarp kitų subjektams suteiktų teisių. Teoriškai galimas jo susiejimas su operatyviniais veiksmis, nes jis niekada netaikomas be operatyvinių veiksmų ir atlieka ne tik atleidimo nuo atsakomybės, bet ir pagalbinę funkciją įgyvendinant operatyvinius veiksmus.

Baudžiamojo proceso kodekso 159 straipsnyje numatytas leidimas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Šis kodeksas nepateikia nusikalstamą veiką imituojančių veiksmų sąvokos, bet iš straipsnio turinio galima suprasti, kad tai nusikalstami veiksmai, kurie yra imituojami siekiant išaiškinti asmenis, darančius nusikaltimus [5]. Tokiu atveju galima aptikti analogiją su operatyvinės veiklos įstatyme numatyta slaptąja operacija, kurios metu taikomas nusikalstamos veikos imitavimo modelis. Tačiau Baudžiamojo proceso kodekse numatyti nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai iš esmės skiriasi nuo operatyvinės veiklos įstatyme pateiktų nusikalstamos veikos imitavimo modelio bei slaptosios operacijos sąvokų turinio, nes baudžiamajame procese numatyta sąlyga, kad asmeniui turi būti pasiūlyta padaryti nusikaltimą arba dalyvauti jį darant, taip pat turi būti žinomas asmuo (BPK 159 str. 2 d. 2 p.), kurio atžvilgiu bus atlikti tokie veiksmai, t. y. nusikaltimas. Nelabai aiški būtinybė padaryti nusikalstamus veiksmus asmeniui, užsiimančiam nusikalstama veikla, siekiant nustatyti nusikaltimą darančius asmenis. Baudžiamajame procese labai apribojami atvejai, kai kyla būtinybė leisti daryti veiksmus, turinčius nusikaltimo požymių, nes atitinkamą informaciją gali gauti tik prokuroras ir tik iš asmens, kuriam siūloma (neaišku, kas turi siūlyti) padaryti nusikaltimą arba dalyvauti jį darant (BPK 159 str. 1 d.). Kaip matyti iš nurodytų nusikalstamų veiksmų, imitavimas skirtinguose įstatymuose turi visiškai skirtingą prasmę. Vienu atveju siekiama nustatyti asmenis, darančius nusikaltimus, kitu atveju – užsislaptinti bei įgyti kitų asmenų pasitikėjimą.

Slaptoji operacija ir provokacijos problema

Slaptoji operacija yra operatyvinės veiklos aktyvumo principo įgyvendinimo priemonė. Bet kokius aktyvesnius veiksmus siekiant demaskuoti nusikaltėlių ginamoji šalis stengiasi vertinti kaip provokaciją. Baudžiamojo proceso bei operatyvinės veiklos įstatymuose yra nuostatos, draudžiančios provokuoti asmenis padaryti nusikalstamas veikas. Dar visiškai neseniai automobilio kaip jauko palikimas, prostitučių iškvietimas ir panašiai buvo vertinamas kaip provokacija. 1997 m. Operatyvinės veiklos įstatyme nebuvo pateikta provokacijos sąvoka. Dėl to kildavo teisinio vertinimo problemų. 2002 m. birželio 20 d. Operatyvinės veiklos įstatymo 8 straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad provokacija – tai spaudimas, aktyvus skatinimas arba kurstymas padaryti nusikalstamą veiką apribojant asmens veiksmų pasirinkimo laisvę, jei dėl to asmuo padaro arba kėsina padaryti nusikalstamą veiką, kurios prieš tai neketino

padaryti [3]. Pateikta sąvoka daugeliu atveju išsprendžia problemą vertinant aktyviusius veiksmus, bet dar išlieka tam tikras nekonkretumas (kokio lygio turi būti spaudimas arba aktyvus ar nelabai aktyvus skatinimas; kuo turi pasireikšti ketinimas – apmąstymais, atitinkamais veiksmais ar pareiškimais).

Nemažai problemų kildavo teismo nagrinėjimo metu ir teismų praktikoje susiklostė atitinkamos nuostatos dėl provokacijos vertinimo. Nurodyta, kad nusikaltimo provokacija panaši į kurstyją, tačiau tai netapatūs reiškinys. Nusikaltimo provokacija – tai kurstyto padaryti nusikaltimą atmaina. Provokacija – tai asmens lenkimas (kurstyto) padaryti nusikaltimą turint tikslą vėliau susidoroti su juo dėl kurstyto padarytos veikos, su teisėsaugos institucijų pagalba patraukiant sukurstyto asmenį baudžiamajon atsakomybėn už jo padarytą veiką. Moralės požiūriu provokacija yra smerktinas elgesys, tačiau nei baudžiamasis ir baudžiamajo proceso įstatymai, nei 1997 m. gegužės 22 d. Operatyvinės veiklos įstatymas nevartojo termino „provokacija“. Kartu jie nesiejo su provokacija jokių skirtingų nuo kurstyto padaryti nusikaltimą teisinių nusikaltimo padarymo padarinių nei asmeniui, išprovokavusiam kaltininką, nei nusikaltimą padariusiam asmeniui [8].

Teismų praktika aiškiai nusako sukurstyto asmens atsakomybę. Kurstyto padaryti nusikaltimą yra viena iš kelių asmenų bendro dalyvavimo darant nusikaltimą formų. Pagal baudžiamosios teisės bendrininkavimo teoriją kurstyto yra priešinga teisei bendrininkavimo rūšis, užtraukianti baudžiamąją atsakomybę. Sukurstyto ir vėliau padaręs nusikalstamą veiką asmuo traukiamas baudžiamajon atsakomybėn kaip nusikaltimo vykdytojas, išskyrus atvejus, jei sukurstyto vykdytojo veiksmuose yra būtinojo reikalingumo požymių arba kitų aplinkybių, šalinančių jo baudžiamąją atsakomybę [8].

Dažna gynybos argumentacija grindžiama nuostatomis, paimtomis iš Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir LR BPK 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai konstatuojamos dalies“. Tai pasakytina ir apie draudimo kurstyti arba provokuoti padaryti nusikaltimą nuostatą. Čia teismų praktika nurodo, kad „minėtos nuostatos išsakytos tik nutarimo konstatuojamoje dalyje ir nesiejamos su nutarimo rezoliucinėje dalyje daroma išvada dėl LR Operatyvinės veiklos įstatymo normų atitikimo LR Konstitucijai. Sutinkamai su LR Konstitucijos 109 str. teismai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo“ [8].

Kaip matome iš nurodyto provokacijos teisinio vertinimo, problemas spręsti galima ir būtina, nes tai padės slaptajai operacijai tapti reikšminga operatyvinės veiklos priemone kovojant su nusikalstamumu. Tai patvirtina ir užsienio valstybių, praeityje susidūrusių su slaptųjų operacijų panaudojimo problemomis, patirtis, tačiau šiandien jų nebėra.

Išvados

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad nusikalstamos veikos imitacijos modelis ir slaptoji operacija yra skirtingos operatyvinės veiklos kategorijos. Jos skiriasi savo esme, nes slaptoji operacija – tai operatyvinių veiksmų visuma, o nusikalstamos veikos imitacijos modelis – tai ypatingoji operatyvinės veiklos subjektų teisė. Taip pat skiriasi ir jų tikslai – įgyvendinant slaptąją operaciją siekiama sulaukyti nusikaltėlių nusikaltimo vietoje su įkalčiais, o nusikalstamos veikos imitacijos modelis padeda spręsti operatyvinės veiklos uždavinius įgaunant reikiamų asmenų pasitikėjimą ir pašalinant atsakomybę už veiksmus, formaliai turinčius nusikaltimo požymių.

Slaptosios operacijos metu atliekami įvairūs operatyviniai veiksmai, kurių nebūtina sankcionuoti, kartu nebūtina sankcionuoti ir slaptąją operaciją. Operatyviniai veiksmai, kuriuos reikia sankcionuoti, slaptosios operacijos metu atliekami įstatymų nustatyta tvarka, taip pat ir naudojantis nusikalstamos veikos imitacijos modelio teise.

Tikslingas būtų atitinkamas teisėjo sprendimas dėl leidimo atlikti slaptąją operaciją, kurios metu atliekami veiksmai, reikalaujantys sankcionavimo, arba taikomos nusikalstamos veikos imitacijos modelis. Teikime teisėjui turėtų būti nurodyta:

1. operatyvinės veiklos subjektas, kuris atliks slaptąją operaciją;
2. asmuo arba asmenų grupė (jeigu žinoma), kurios atžvilgiu bus atlikta slaptoji operacija;
3. slaptosios operacijos turinys bei planas (taip pat ir atsarginiai variantai, kurie bus panaudoti pasikeitus aplinkybėms);
4. operatyviniai veiksmai, kurie pagal įstatymo reikalavimus turi būti sankcionuoti;
5. kokie teisės pažeidimai ir kokio masto bus padaromi bei duomenys apie asmenis, kurie juos padarys (ir kiti duomenys pagal nusikalstamos veikos imitacijos modelio teikimo reikalavimus);
6. būtinos materialinės bei finansinės išlaidos;
7. tikimybės bei rizikos lygis dėl sėkmingos slaptosios operacijos rezultatų.

Taigi teisėjo sprendimas patvirtintų slaptosios operacijos teisėtumą, atitinkamų operatyvinių veiksmų atlikimo leistinumą bei įvertintų, ar buvo panaudoti provokacinio pobūdžio veiksmai.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas. 1992 m. liepos 15 d. // Valstybės žinios. 1992 08 10. Nr. 22–639.
2. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas. 1997 m. gegužės 22 d. // Valstybės žinios. 1997 06 06. Nr. 50–1190.
3. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas. 2002 m. birželio 20 d. // Valstybės žinios. 2002 06 29. Nr. 111–2633.
4. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. // Valstybės žinios. 2000 10 25. Nr. 89 –2741.
5. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 1999 m. lapkričio 15 d. – Vilnius: Saulužė, 1999.
6. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002 04 09. Nr. 37–1341.
7. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės nutarimas Nr. 731–19 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų sistemos operatyvinės veiklos nuostatų patvirtinimo“. 1993 m. rugsėjo 30 d.
8. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis. 2001 m. vasario 27 d.
9. **Смирнов М. П.** Комментарий оперативно–розыскного законодательства РФ и зарубежных стран. – Москва, 2002.
10. **Кондрат Н. И.** Сун–дзи трактат о военном искусстве. – Москва, 1950.
11. **General** Apie FTB slaptašias operacijas. JAV teisingumo ministerija. Federalinis tyrimų biuras. – Vašingtonas, 1993.
12. <http://spyworld.hl.ru>. 2002–06–14.

Placement the Mode of Conduct Simulating a Criminal Act and Undercover Operation in the Operational Activity

Assoc. Prof. Dr. Kęstutis Šimkus

Law University of Lithuania

SUMMARY

Implementation of the opportunities offered by operational activities in the fight against criminality and increasingly wider application of the results of these activities in the criminal proceedings brought about certain issues related to the usage of certain concepts in the operational activity. The actors of operational activity who resorted to the principle active operation would be increasingly more often faced with a necessity to interfere with criminal processes in order to uncover criminals. The whole of such operational activities, which would result in the detention of persons on the crime scene and with evidence, did not have any legally valid name. The Law on Operational Activities used a concept of a mode of conduct simulating a criminal act, which by misconception became popular and came into use to denote actions in any intelligence operation. The term became popular in the media, households but the most problems resulted from incorrect perceptions of the concept in the law enforcement institutions, what brought about negative legal consequences. One of the consequences was the problem of wrong identification of the concept of the mode of conduct simulating a criminal act with the concept of an undercover operation. The article expands on the substance and legal nature of both concepts. The mode of conduct simulating a criminal act that is in fact actions with formal features of a criminal act should be differentiated from an undercover operation as a whole of operational activity aimed at the detention of the criminal on the crime scene and with evidence.

The article tries to reveal the substance of the mode of conduct simulating a criminal act and the substance of an undercover operation and their relationship in the operational activities. That is done by the analysis of legal acts, taking real life examples and referring to the experience of the foreign states.

The mode of conduct simulating a criminal act means only a right to undertake actions, which have formal features of a crime, but does not entail the liability, and helps to gain trust and successfully implement the methods of operational activity. The trust is necessary to the undercover agents infiltrated into criminal groups. The mode of conduct simulating a criminal act is used in all the cases where it is impossible or very difficult to gain trust. For example, by using the method of agents, when an undercover employee is infiltrated into a criminal group in order to collect information on the activity of the group, which may be possible only after gaining trust, a mode of conduct simulating a criminal act is used (for instance, a gun or narcotic substances are carried illegally), but in such a case there is no undercover operation ongoing.

In the cases when criminal activity is uncovered or criminal act is attempted and a criminal needs to be detained on the crime scene with evidence, an undercover operation is carried out.

The article also gives an overview of the issues related to a provocation, a method used in active operational actions.

